

Originalni naučni rad

ODRŽIVOST I KVALITET VEZA IZMEĐU POLJOPRIVREDNIKA I KREDITNIH INSTITUCIJA U SRBIJI

Žaklina Stojanović*

zaklina@ekof.bg.ac.rs

Svetlana Popović*

ceca@ekof.bg.ac.rs

Rezime

Finansije imaju važnu ulogu u dostizanju targetiranog stepena održivosti poslovanja poljoprivrednih gazdinstava. U poslednje vreme u naučnoj javnosti se sve više govori o značaju održivih finansija za održivu poljoprivredu. U ovom radu predstavljeni su rezultati istraživanja u okviru H2020 Projekta SUFISA, finansiranog od strane Evropske komisije, a na osnovu analize kvaliteta veza između poljoprivrednika i kreditnih institucija u Srbiji. Istraživanje je pokazalo da je osnovna prepreka za unapređenje ovih odnosa vezana za visoke rizike i nedostatak metoda za njihovo prevazilaženje u praksi. Posmatrano u dugom nizu prethodnih godina, proizvođači u svojoj praksi pokazuju naklonost ka korišćenju tradicionalnih metoda osiguranja od rizika. Umesto navedenog pristupa, moderna poljoprivreda je bazirana na specijalizovanoj proizvodnji i korišćenju različitih metoda osiguranja od rizika. Ulaganje u metode rada koje bi dovele do smanjenja rizičnosti poljoprivredne proizvodnje uvek je dobra opcija, kako za proizvođače, tako i za zajmodavce. Stoga je važna interakcija između učesnika, kao i sinhronizovanost akcija koje su inicirane bilo od strane makroregulatora (države) ili od samih pojedinaca (poljoprivrednih proizvođača).

Ključne reči: finansije, održivost, kreditne institucije, ratarstvo.

* Ekonomski fakultet, Univerzitet u Beogradu

UVOD: ZNAČAJ FINANSIJA ZA ODRŽIVOST POLJOPRIVREDE

Održivost je tema koja je u novije vreme široko zastupljena kako na različitim svetskim forumima, tako i na nivou svake zemlje, ili lokalne zajednice. U okviru Agende 2030 Ujedinjenih nacija o održivom razvoju, definisano je ukupno 17 ciljeva održivog razvoja (Sustainable Development Goals – SDGs) sa 169 detaljno razrađenih podciljeva. Za dostizanje definisanih ciljeva potrebna je promena važeće paradigme o motivu poslovanja: umesto isključivo ekonomske, treba uvažiti i primenjivati trostruku ciljnu liniju poslovanja koja predstavlja jedinstvo ekonomskih, ekoloških i socijalnih ciljeva preduzeća/pojedinaca. Trostruka ciljna linija je u teorijskim raspravama obično stavljana u kontekst tzv. socijalnih preduzeća (preduzetništva). Danas se ova vrsta motivacije jednako analizira u smislu dostizanja indikatora održivog poljoprivrednog razvoja, uključujući i kreditiranje poljoprivrede u cilju podsticanja održivosti. U kontekstu održivosti, posmatra se i kvalitet veza i odnosa koji se uspostavljaju u agrobiznis sistemu između učesnika i kreditnih institucija.

U literaturi se finansiranje održivog razvoja obično smešta u kontekst makro regulatora (Trzeciak-Duval, 2003), dok se analize odnose na dizajniranje adekvatnog sistema subvencionisanja onih aktivnosti poljoprivrednih proizvođača koje kroz, na primer, unapređenje tehnologije vode manjoj potrošnji vode ili efikasnijem korišćenju resursa na gazdinstvu, ili kroz uvođenje novih postupaka kreiraju uslove za smanjenje troškova po jedinici proizvoda i tsl. Osnovnu prepreku u efikasnijem korišćenju raspoloživih finansijskih resursa na tržištu čine visoki rizici i ograničene mogućnosti za njihovo prevazilaženje u praksi (Gobezie, 2009).

Relativno posmatrano, ratarstvo zauzima prvo mesto po značaju u pogledu opredeljenja za bavljenje poljoprivrednom proizvodnjom u Srbiji. Imajući ovu činjenicu u vidu, analiza vezana za relacije između poljoprivrede, finansija i održivosti u ovom radu zasnovana je na eksploratornom istraživanju u izabranoj oblasti – sektor ratarstva, u Srbiji. Prikazana analiza u ovom radu rezultat je rada na H2020 Projektu SUFISA, a zasnovana je na kombinaciji važnih životnih tema koje zaokupljaju poslovanje poljoprivrednika i povezuju ih sa strategijama razvoja definisanim na nacionalnom i regionalnim nivou, uz ravnomerno korišćenje pristupa „odozdo-na-gore“ i „odozgo-na-dole“. Kao

najvažniji problemi sa kojima se suočavaju poljoprivredni proizvođači kod nas u navedenom sektoru identifikovani su sledeći: dostizanje standardnog prinosa i kvaliteta proizvodnje, upravljanje rizikom promene cene i dohotka proizvođača, struktura kanala prodaje, proizvodna preorijentacija i istiskivanje marginalnih proizvođača. Neke od identifikovanih preporuka za prevazilaženje uočenih problema nalaze se u direktnoj nadležnosti samih proizvođača, dok se druge odnose na širu institucionalnu podršku. Na primer, ukoliko govorimo o strategijama za prevazilaženje rizika, poljoprivrednici obično razmišljaju o svojoj svakodnevnoj praksi. Misle o različitim aktivnostima koje mogu da primene u toku proizvodnog procesa kako bi osigurali povoljniju tržišnu poziciju. Pošto ne mogu da kontrolišu cenu, proizvođači pronalaze načine da redukuju troškove (ukupne i po jedinici proizvoda). Ova tema je dalje povezana sa politikom subvencionisanja u agraru, te se te dve strane medalje – akcije poljoprivrednika i akcije države, na mogu odvojeno posmatrati.

1. FINANSIJSKI POLOŽAJ PORODIČNIH POLJOPRIVREDNIH GAZDINSTAVA U SRBIJI SA POSEBNIM OSVRTOM NA SEKTOR RATARSTVA

Ruralni prostor (definisan prema OECD I – gustina naseljenosti < 150) obuhvata 86% ukupne teritorije Srbije, dok u ovim područjima živi preko polovine ukupnog stanovništva Srbije (Bogdanov, Stojanović 2006). Koliko je poljoprivredna aktivnost važna za ruralnu populaciju pokazuje činjenica da polovina ruralnih domaćinstava u Srbiji nema drugih prihoda osim iz ove delatnosti (Cvijanović, Subić, Paraušić, 2014). Zbog toga što poljoprivredna proizvodnja, pored ekonomske, ima vrlo važnu socijalnu ulogu u ruralnim sredinama. sektor agrara je opterećen brojnim problemima. U reformama u procesu tranzicije, ekonomske potrebe razvoja poljoprivrede bile su u velikoj meri zanemarivane jer se nije vodilo računa o neophodnosti kreiranja adekvatnih mehanizama tržišnog usmeravanja i podsticajnog ambijenta za razvoj agrokurentnosti. Privatizovana su brojna preduzeća, zbog čega je veliki broj ljudi ostao bez posla i bez ideje o bilo kakvoj preduzetničkoj inicijativi. Kao posledica, siromaštvo ruralne populacije je znatno povećano. Loša ekonomska struktura, vrlo slabe mogućnosti za zapošljavanje, niska primanja, nerazvijena infrastruktura i drugi faktori uzrokovali su značajno smanjenje broja stanovnika u ruralnim oblastima. Između poslednja dva popisa ruralno stanovništvo se smanjilo za oko 11% (Manić, Popović, Molnar, 2012).

Loša ekonomska perspektiva mladih utiče na njihov odlazak iz ovih područja zbog čega se prirodni priraštaj značajno smanjuje i pogoršava demografska struktura. U ruralnim oblastima Srbije učešće stanovnika mlađih od 14 godina je manje od 14%, dok je učešće onih starijih od 65 godina oko dve trećine. Dodatno, prema podacima Popisa poljoprivrede iz 2012. godine skoro 98,9% upravnika gazdinstava ima samo poljoprivredno iskustvo stečeno praksom, dok samo 1,1% njih ima završen odgovarajući kurs iz oblasti poljoprivrede. To znači da se ruralna područja suočavaju sa problemom nedostatka radne snage i snažnog socijalnog i ekonomskog nazadovanja.

Tabela 1. Ekonomska veličina poljoprivrednih gazdinstava u Srbiji

	Porodična poljoprivredna gazdinstva	Pravna lica i preduzetnici
Beogradski region	4.389	436.024
Region Vojvodine	8.953	344.402
Region Šumadije i Zapadne Srbije	4.122	52.932
Region Južne i Istočne Srbije	3.215	76.079
Srbija-ukupno	4.99	204.755

Izvor: Popis poljoprivrednih gazdinstava (2012), str 22.

Važan problem poljoprivrednih gazdinstava u Srbiji je mala veličina poseda. Prosečna ekonomska veličina gazdinstava je, prema popisnim podacima poljoprivrednih gazdinstava nešto manja od 6.000 evra, a kreće se od 3.414 evra u regionu Južne i Istočne Srbije do 12.032 evra u regionu Vojvodine. Na prosečnu ekonomsku veličinu gazdinstva dominantno utiče sektor porodičnih poljoprivrednih gazdinstava koji učestvuje u ukupnom broju poljoprivrednih gazdinstava Srbije sa 99,5%.

U fokusu ovog rada su gazdinstva koja se bave ratarskom proizvodnjom. Od ukupnog broja poljoprivrednih gazdinstava 20,4% je specijalizovano za ratarsku proizvodnju, 9,7% se bavi kombinovanom proizvodnjom (pored ratarstva i uzgojem svinja i živine), a 9% se bavi ratarstvom i drugom biljnom proizvodnjom¹. Pri tome, od ukupnog broja porodičnih poljoprivrednih gazdinstava 20,3% je specijalizovano za ratarsku proizvodnju, a od ukupnog broja pravnih lica 37,8%. Prosečna ekonomska veličina poljoprivrednih

¹ Popis poljoprivrednih gazdinstava, str. 26.

gazdinstava koja se bave ratarskom proizvodnjom je 8.382 evra, pri čemu je prosečna veličina porodičnih poljoprivrednih gazdinstava specijalizovanih za ovu proizvodnju 6.565 evra, a prosečna ekonomska veličina pravnih lica i preduzetnika specijalizovanih za ovaj tip proizvodnje čak 212.948 evra. Najveću ekonomsku vrednost porodičnih gazdinstava koja su specijalizovana za ratarsku proizvodnju ima Region Vojvodine, u Regionu Beograda vrednost proizvodnje na ovim gazdinstvima je ispod prosečna, dok je izuzetno niska u preostala dva regiona. Najveći broj gazdinstava koja se bave ratarskom proizvodnjom je skoncentrisan u regionu Vojvodine (40,8% od ukupnog broja poljoprivrednih gazdinstava u Vojvodini).

Tabela 2: Ekonomska veličina porodičnih poljoprivrednih gazdinstava koja su specijalizovana za ratarsku proizvodnju

Teritorija	Učešće u ukupnom broju gazdinstava	Ekonomska vrednost u evrima
Beogradski region	17.9%	3.194,8
Region Vojvodine	40.6%	12.135,5
Region Šumadije i Zapadne Srbije	11.8%	1.421,1
Region Južne i Istočne Srbije	16.8%	1.731,4
Srbija-ukupno	20,4%	6.565

Izvor: Popis poljoprivrednih gazdinstava (2012), www.rsz.gov.rs

Mala ekonomska veličina poljoprivrednih gazdinstava koja se bave ratarskom (ali i drugim tipovima poljoprivredne proizvodnje) proizvodi brojne probleme vezane za finansiranje i održivost takve proizvodnje. Mala i srednja poljoprivredna gazdinstva (slabije ekonomske vrednosti) nemaju jaku pregovaračku poziciju u vertikalnom lancu snabdevanja krajnjih potrošača. Oni nisu dobro organizovani, tako da se javlja problem sa otkupom njihovih proizvoda. Problem je svakako njihova udaljenost od tržišta, zbog čega proizvode prodaju posrednicima (vrlo često mešetarima), a ne krajnjem korisniku (industriji). Posebno veliki problem je cena po kojoj prodaju proizvode, kao i period plaćanja. Tržišnu moć i dominaciju u određivanju uslova otkupa imaju kupci, uglavnom posrednici koji te iste proizvode preprodaju krajnjim potrošačima po značajno višoj ceni, a često ugovaraju vrlo dug period za plaćanje sopstvenih obaveza prema poljoprivrednicima.

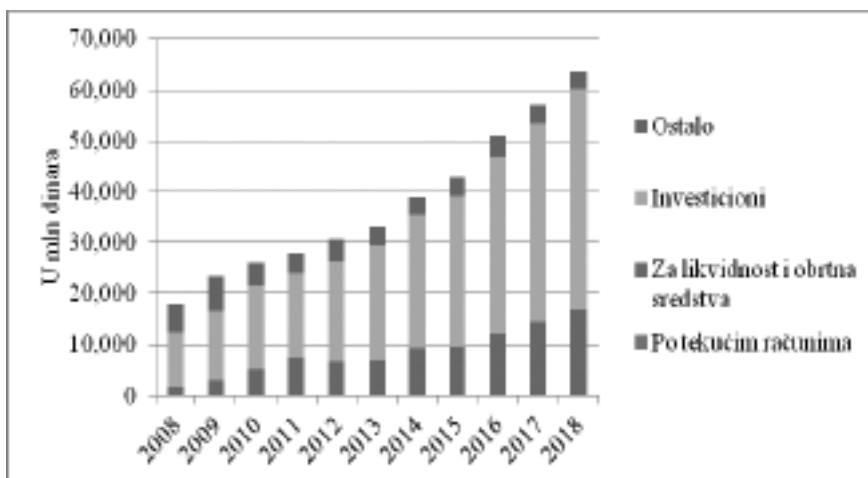
Nepovoljne cene po kojima trgovci kupuju poljoprivredne proizvode od proizvođača utiču dalje na niske tekuće prihode poljoprivrednih gazdinstava, zbog čega su sopstvena finansijska sredstva nedovoljna čak i za finansiranje tekućih obaveza. To povećava njihovu zavisnost od finansijskih institucija. Istovremeno, ponuda bankarskih kredita nije koncipirana tako da zadovolji specifične potrebe ovih proizvođača. Iako pored tržišnih bankarskih kredita, banke odobravaju i kredite po posebnom programu Ministarstva poljoprivrede (subvencionisani krediti koji su povoljniji za proizvođače), gazdinstva manje ekonomske vrednosti često ne zadovoljavaju kriterijume kreditne sposobnosti. Na taj način oni su potpuno istisnuti sa kreditnog tržišta. Imajući u vidu broj ovakvih malih proizvođača, odnosno građana Srbije koji žive od prihoda iz poljoprivrede, neophodno je pri kreiranju politika finansiranja poljoprivredne proizvodnje uvažiti njihove specifičnosti i okolnosti i pronaći način da se ova proizvodnja održi i razvija, uključujući i specifične modele koji su vezani za manja gazdinstva. To svakako nije lak zadatak. Merama podrške finansiranja poljoprivrednih gazdinstava treba da budu usmerene u dva pravca. Prvi se odnosi na velike proizvođače, koji su značajni sa stanovišta obima proizvodnje, stvaranja dohotka i deviznog priliva. Drugi na gazdinstva manje ekonomske vrednosti. Na osnovu izvršene analize kreditnog portfolija banka u Srbiji, vrednost proizvodnje od 25.000 evra je donja granica "prihvatljivosti" za kreditiranje. Problem je vezan za činjenicu da oko 97% ukupnog broja poljoprivrednih gazdinstava ima manju ekonomsku vrednost od ove granice "prihvatljivosti" za bankarske kredite. Održivost ovih domaćinstava je značajna je iz socijalnog ugla posmatranja - kako obezbediti prihode za veliki deo populacije u zemlji, i naravno, kako poboljšati uslove rada i života u ruralnim oblastima.

Pored toga što politika razvoja poljoprivredne proizvodnje ne uvažava dovoljno karakteristike velikog segmenta proizvođača, ona je tokom prethodnih godina bila vrlo nekonzistentna. Podrška poljoprivrednom sektoru i odluke regulative su često menjane, čak i u toku jedne godine, plaćana poljoprivrednicima su često kasnila, što je uticalo na stvaranje nestabilnog, nesigurnog i nepovoljnog ekonomskog okruženja za poljoprivrednu proizvodnju. Postavlja se pitanje: kako je bankarski sektor reagovao na ove nepovoljnosti i koji je obim plasiranih sredstava za potrebe razvoja poljoprivrede (ratarstva) u Srbiji?

2. ANALIZA KREDITNOG TRŽIŠTA - SEGMENT KREDITIRANJA POLJOPRIVREDNIH PROIZVOĐAČA U DOMENU RATARSTVA

Iznos odobrenih kredita registrovanim poljoprivrednim proizvođačima ima tendenciju rasta u prethodnoj deceniji. Iako su investicioni krediti ostvarili značajan rast, relativno se najviše povećalo učešće kratkoročnih kredita- grafik 1.

Grafik 1: Iznos i struktura odobrenih kredita poljoprivrednim gazdinstvima

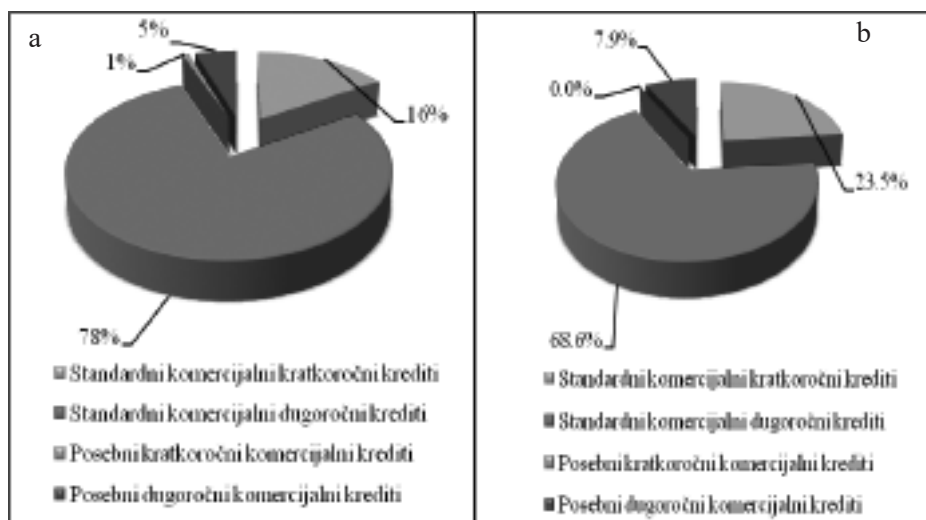
Izvor: NBS statistika

Struktura odobrenih bankarskih kredita poljoprivrednim gazdinstvima je prilično povoljna. Najveće učešće imaju odobreni investicioni krediti, čije je učešće poraslo sa 60% na 68,5% u posmatranom periodu. Sa druge strane primetna je tendencija povećavanja učešća kratkoročnih kredita- za likvidnost i obrtna sredstva, sa 9% u 2008. na 26,3% u 2018. godini. To potvrđuje stav da proizvođačima nedostaje tekuća likvidnost, odnosno da tekući prihodi nisu dovoljni da pokriju potrebe za finansiranjem tekuće aktive. Ovo je dalje povezano i sa specifičnim karakteristikama poljoprivredne proizvodnje (sezonost i potrebna ulaganja na početku proizvodnog procesa) (Zakić i Stojanović, 2008). Veće oslanjanje na kredite u finansiranju tekuće aktivnosti

povećava troškove proizvodnje i preliva se na smanjenje raspoloživih sredstava u budućnosti. Dodatno, kako je u ukupnoj strukturi gazdinstava uglavnom reč o malim proizvođačima koji koriste tekuće račune za sopstvenu potrošnju, evidencija pokazuje da ovi proizvođači u maloj meri koriste dozvoljeni minus. Ovo su najskuplja sredstva pa se i ne očekuje njihovo značajnije korišćenje u budućnosti, a pored toga iznos dozvoljenog minusa zavisi i od tekućih prihoda vlasnika računa. U kategoriji ostalo uključeni su i krediti za izvoz. Njihovo učešće je zanemarljivo malo pre svega zbog toga što proizvođači ne izvoze direktno svoje proizvode, već ovaj posao umesto njih preuzimaju drugi učesnici u sistemu (otkupljivači-izvoznici).

Ne manje značajan, a svakako neizbežan u kontekstu komparacije, jeste uvid u pokazatelje kreditiranja sektora ratarstva koje pruža alternativna FADN baza Ministarstva poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede Republike Srbije (FADN – Farm Accounting Data Network). Za pisanje ovog rada korišćeni su podaci za 2015. godinu (FADN 2016). Ovde treba imati u vidu da FADN istraživanje još uvek teško pristupa najvećim poljoprivrednim gazdinstvima u Srbiji, te se stoga ukupna slika kreditiranja koju daju FADN podaci svodi isključivo na uzorak koji je trenutno obrađen.

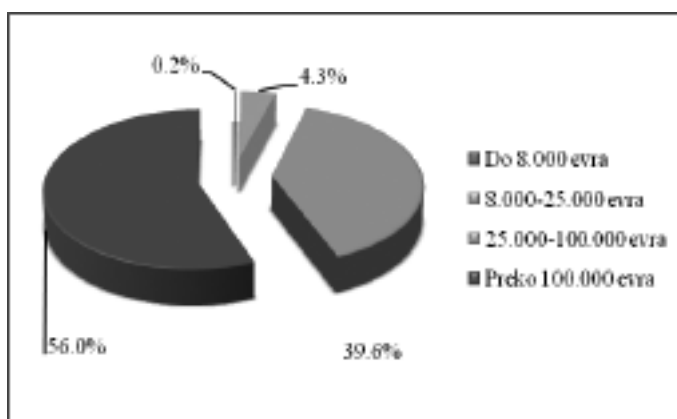
Grafik 2: Ročna struktura kredita odobrenih poljoprivrednim gazdinstvima koja se bave ratarstvom (a) vs. ročna struktura ukupnih kredita poljoprivrednim gazdinstvima na FADN uzorku 2015

Izvor: FADN 2016.

Prema FADN i podacima NBS, u 2015. godini od ukupnog iznosa odobrenih poljoprivrednih kredita 54,4% je odobreno sektoru ratarstva. Ročna struktura ovih kredita prikazana je na grafiku 2. Ročna struktura odobrenih kredita poljoprivrednim gazdinstvima koja se bave ratarskom proizvodnjom (panel a) je povoljnija, u odnosu na ukupna poljoprivredna gazdinstva (panel b). Više od četiri petine odobrenih kredita je sa dugim rokom, tako da dominiraju krediti za podršku investicijama.

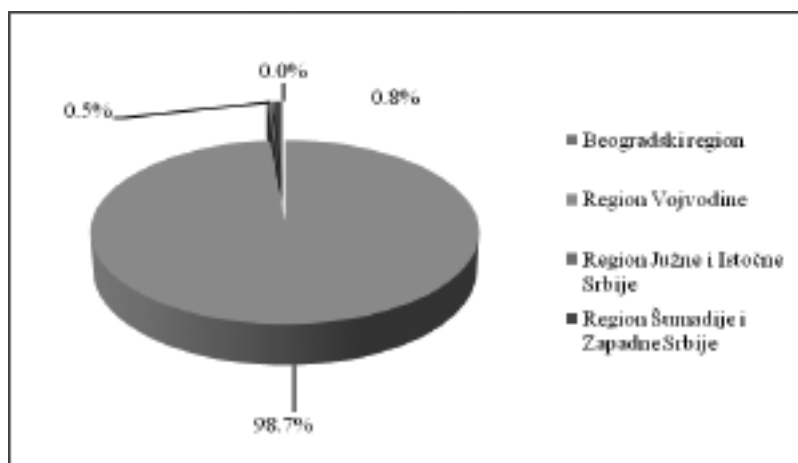
Grafik 3: Učešće poljoprivrednih gazdinstava koja se bave ratarskom proizvodnjom u odobrenim kreditima u FADN uzorku 2015. prema njihovoj ekonomskoj veličini

Izvor: FADN

Struktura kredita odobrenih proizvođačima koji se bave ratarskom proizvodnjom sa aspekta veličine gazdinstava je vrlo nepovoljna, što pokazuje grafik 3. Analizom su indikovani veliki problemi u domenu kreditiranja ratarske proizvodnje. Naime prosečna ekonomska veličina porodičnog poljoprivrednog gazdinstva koje se bavi ovom vrstom proizvodnje je 6.565 evra, a samo je u Vojvodini prosečna vrednost domaćinstava koje obavljaju ovaj tip poljoprivredne proizvodnje veća od 8.000 evra. Učešće bankarskih kredita koji su odobreni poljoprivrednim gazdinstvima ekonomske veličine do 8.000 evra, a koja se bave ratarskom proizvodnjom je zanemarljivo malo-svega 0,2% od ukupnih kredita plasiranih gazdinstvima koja obavljaju ovaj tip proizvodnje. Vrlo je malo učešće ovih kredita i u kategoriji gazdinstava ekonomske vrednosti od 8.000-25.000 evra, svega 4,3%. Kredite dominantno koriste veća gazdinstva.

Grafik 4: Regionalna struktura kredita odobrenih poljoprivrednim gazdinstvima koja se bave ratarskom proizvodnjom

Izvor: FADN

Kreditni odobreni gazdinstvima koja obavljaju ratarsku proizvodnju pokazuje izrazito visok stepen regionalne koncentracije (grafik- 4). Skoro svi (98,7%) su odobreni gazdinstvima u regionu Vojvodine. Gazdinstva u Vojvodini se najviše i bave ratarskom proizvodnjom, pri čemu je njihova prosečna ekonomska veličina najveća čime oni u većoj meri zadovoljavaju kriterijume za odobravanje bankarskih kredita u odnosu na ostale regione u Srbiji. Oko dve trećine ratarske proizvodnje obavlja se u Vojvodini (podatak za 2015-Statistički godišnjak 2016). Prema podacima FADN baze, veći deo odobrenih kredita (72%) plasiran je porodičnim poljoprivrednim gazdinstvima, a 28% privrednim društvima (i to u regionu Vojvodine). Kada su u pitanju porodična gazdinstva, od ukupnih kredita datih ratarima 98,2% je odobreno porodičnim gazdinstvima iz regiona Vojvodine. Dodatnu otežavajuću okolnost čini saznanje da su u krediti plasirani uglavnom u kupovinu nove mehanizacije vrlo često predimenzioniranih kapaciteta za potrebe porodičnog poljoprivrednog gazdinstva, što se ne povoljno odražava na buduću zarađivačku sposobnost. Ove mere bi trebalo da budu kombinovane sa različitim merama izgradnje sistema kontrole rizika kako bi se osetili puni efekti modernizacije. Na žalost, ove mere se još uvek nedovoljno koriste u našoj praksi.

ZAKLJUČAK I PREPORUKE

Poljoprivrednici u Srbiji koriste pšenicu kao kulturu koja ima važnu ulogu u rotaciji useva. Posmatrano u dugom nizu prethodnih godina, proizvođači u svojoj praksi pokazuju naklonost ka korišćenju tradicionalnih metoda osiguranja od rizika – poput diferenciranja proizvodnje na bazi standarda kvaliteta (viši kvalitet pšenice treba da reflektuje višu cenu), kao i metoda diferenciranja dohotka (veći proizvođači integrišu pružanje pred-žetvenih i post-žetvenih usluga, dok drugi razmišljaju o dodatnim aktivnostima u okviru ruralne ekonomije). Nezavisno od uočenih obrazaca ponašanja poljoprivrednih proizvođača, evidentno je da postoji potreba za unapređenjem instrumenata koji doprinose stabilnijim finansijama i kontroli rizika promene cene pšenice. To uključuje predloge za usvajanje nove regulative i uvođenje novih institucija (nove forme finansijskih ugovora i „hedžing“ instrumenata), kao i edukaciju svih učesnika u sistemu kako bi novi vid poslovanja mogao da se realizuje korišćenjem berzanskih poslova. Skladištenje, skladišnice i pred-žetveno finansiranje mogu takođe pomoći proizvođačima. Većina manjih gazdinstava će nužno osetiti koristi od ovakvih sistema. Kada su veliki poljoprivredni proizvođači u pitanju, ove mere mogu doprineti unapređenju njihovog investicionog potencijala. Uspostavljanje prakse u kojoj su poljoprivredni proizvođači manje osetljivi na rizike dodatno pozitivno utiče na strukturne promene unutar sektora u toku procesa pristupanja EU.

Generalno posmatrano, aktivnosti treba da budu usmerene ka sledećim ciljevima (u suprotnom, poljoprivredni proizvođači će se sve više pitati da li je vredno nastaviti sa proizvodnjom ili bi vredelo razmisliti o drugim poslovnim alternativama). Na nivou gazdinstva se izdvajaju sledeće aktivnosti koje bi mogle biti odmah sprovedene: (1) bolja kontrola vremenskih rizika (ili prilagođavnje); (2) unaprediti produktivnost i kontrolu upotrebe hemikalija na gazdinstvu imajući u vidu kako uticaj na životnu sredinu, tako i na kvalitet javnog zdravlja; (3) unaprediti upravljačke/tržišne veštine proizvođača; (4) primeniti više standarde u proizvodnji i garantovati kvalitet. Na državnom nivou ostaju strateški bitne teme vezane za ciljano vođenje politike javnog zdravlja i zaštite životne sredine, kontrolu uslova za nesmetano razvijanje konkurencije u sektoru, kao i ključno pitanje, dinamičko inoviranje utemeljene strukture proizvodnje. Podela aktivnosti između aktera na mikro i makro nivou, uključujući i njihovo koordinisano sadejstvo, su ključni faktori uspeha. Umesto subvencionisanja kao glavne teme, prioritet treba da bude izgradnja institucionalnog okvira za nesmetano funkcionisanje sektora u praksi. Uz

pravilno definisane uslove “igre” na tržištu i izgrađene mehanizme kontrole rizika, pola posla je već ostvareno, čime se determinišu neophodni uslovi za tržišno ponašanje poljoprivrednih proizvođača i njihovu borbu za bolji položaj kako na domaćem tržištu, tako i u međunarodnim okvirima. Kada su u pitanju specifična tržišta faktora, odluke banaka o pozajmljivanju klijentima donose se isključivo na bazi ocene rizika i „spremnosti i mogućnosti“ klijenta da vrati kredit. Problemi nastaju kada porodična gazdinstva apliciraju za kredit, a ona nisu u obavezi da vode poslovne knjige. Ovo dodatno komplikuje proces pozajmljivanja. U cilju unapređenja mehanizama kreditiranja, Ministarstvo poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede Republike Srbije treba da iskoristi sve mere koje stoje na raspolaganju – budući da izvršene analize pokazuju da je rizik plasmana u sektoru porodične poljoprivrede (u odnosu na ostale sektore ekonomije) značajno niži.

SUSTAINABILITY AND QUALITY OF RELATIONS AMONG FARMERS AND CREDIT INSTITUTIONS IN SERBIA

Summary

Financing plays an important role in agricultural sustainability achievement. The scientific discussion about sustainable finance for sustainable agriculture has gained in importance lately. This paper shows the H2020 SUFISA results based on the analysis of quality of relations among crop farmers and credit institutions in Serbia. The basic barriers for improvement of these relations are connected with high risks and lack of methods of risk insurance in the practice. During the last decades, traditional risk control methods have been dominantly used by agricultural producers in Serbia. Opposite, the modern agriculture is based on specialization and advanced risk insurance methods. For example, investments in innovative production methods is always a good option both for producers and credit institutions. Therefore, it is of crucial importance to analyze quality of interactions among stakeholders, as well as how different actions initiated either by macroregulator (state) or farmers themselves are synchronized in the practice.

Key words: finance, sustainability, credit institutions, crop production.

LITERATURA

Bogdanov N., Stojanović Ž. (2006), „Metodologija utvrđivanja ruralnosti i identifikacija ruralne Srbije”, objavljeno u Natalija Bogdanov i M.Ševarlić red. Poljoprivreda i ruralni razvoj Srbije u tranzicionom periodu, Društvo agrarnih ekonomista Srbije i Poljoprivredni fakultet Beograd, str. 47-70.

Cvijanović D., Subić J., Paraušić V. (2014), *Poljoprivredna gazdinstva prema ekonomskoj veličini i tipu proizvodnje u Republici Srbiji*, Popis poljoprivrede- Poljoprivreda u Republici Srbiji 2012, RZS, Republika Srbija, Beograd.

Gobezie, G. (2009), Sustainable rural finance: prospects, challenges and implications, *Interantional NGO Journal*, Vol. 4, No. 2, pp 12-26.

Manić E., Popović S., Molnar D. (2012), Regional Disparities and Regional Development: The Case of Serbia. *Mittlungen der Osterreichishen Geographischen Gesellschaft*, Band 154, pp.191 – 210. Wien.

Manić, E., Popović, S., Stojanović, Ž. (2017), Rural Space Development in Post-Transition Countries: The Case of Serbia. *New Developments in the Rural Space of Central and South-East Europe, Proceedings of the meeting of the Working Group on Central Europe in conjunction with the German Congress of Geography*, Berlin, September 30, 2015, Institut fuer Stadt-und Regionalforschung, Verlag der Oesterreichischen Akademie der Wissenschaften, Wien, pp.11-29.

Ministarstvo poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede (2015). Farm accountability data network. Database.

NBS (2017). Bankarski sektor u Srbiji, Izveštaj za IV tromesečje 2016. godine, Sektor za kontrolu poslovanja banaka, jun Available at: http://www.nbs.rs/internet/latinica/55/55_4/kvartalni_izvestaj_IV_16.pdf [16.12.2017].

Sedlar, O., Jovin, S., Pejanović, R., Ćirić, Z., Eremić-Đodić, J. (2016). Access to Finance to Micro, Small and Medium Business Units in Serbian Agribusiness. *Economics of Agriculture* (63) 4, pp. 1219-1235.

Statistical Office of the Republic of Serbia, Available at: <http://www.stat.gov.rs/WebSite/public/ReportView.aspx> [12.12.2017].

Trzeciak-Duval, A. (2003), Agriculture finance and credit infrastructure – conditions, policies and channels, *Agricultural Economics – CZECH*, 49, 2003 (3), pp. 106-112.

Zakić Z., Stojanović Ž. (2008), *Ekonomika agrara*, Ekonomski fakultet Beograd.